

rallarsvingar som har delats ut i vetenskapens namn och som i efterhand framstår som kontraproduktiva och meningslösa. Det är alltså inte bara framgångshistorier som möter läsaren. Boken ger inblickar i de betydande svårigheter och den marginalisering som kunde möta dem som hamnade vid sidan av vid tjänstetillsättningar, och som nu är mer eller mindre bortglömda av forskarsamhället. Johan Nordlander är ett exempel, Sven Liljeblad ett annat. Genom porträtten av dessa skildras också hur förutsättningarna för vetenskaplig verksamhet har utvecklats och förändrats genom decennierna. Det gäller i hög grad för hur kvinnors forskarvardag har sett ut, där t.ex. Ella Odstedt, som var verksam vid ULMA i Uppsala, framställs som helt central för den institution som hon verkade vid samtidigt som hon fick betydligt lägre lön än sina manliga arbetskamrater. Boken ger många sådana inblickar i kvinnors villkor i en forskarvärld där ”Bäste broder” fram till ganska nyligen var en för många självklar hälsningsfras kollegor emellan.

Redaktionen har givetvis tampats med valet av personer, vilket antyds i bokens inledning. Målsättningen har enligt förordet varit att göra en bok som ger en god representativitet över tid och som omfattar personer verksamma vid olika ämnesinstitutioner, arkiv och museer. Denna målsättning har lyckats väl, men det finns förstås fler personer vars liv och forskargärning gör att de hade kunnat platsa i boken. En av dem är den tidigt bortgångne Dag Trotzig, vars avhandling *Slagan och andra tröskredskap* från 1943 allt som oftast fått tjäna som ett åskådningsexempel på den ”gamla” etnologin, en annan den extremt produktive museimannen Albert Sandklef. Urvalet till boken har begränsats till personer verksamma vid svenska institutioner. Med en annan definition av ordet ”svenska” i bokens titel skulle kanske även svenskspråkiga etnologer och folklorister i Finland ha kunnat få plats. Beträffande folkloristiken har en avsevärd del av ämneshistorien utspelat sig vid Åbo Akademi. Men att åstadkomma något som alla läsare uppfattar som komplett utan att producera en ohanterligt stor volym är naturligtvis en omöjlig uppgift. Önskvärt vore förstås om de finlandssvenska forskarna också kan få en liknande skildring som de svenska, och att motsvarande volymer produceras i fler länder – då skulle en än mer täckande helhetsbild kunna tecknas av framväxten av en vetenskap som trots ett långvarigt fokus på det nationella ändå alltid har präglats av studier av internationellt material och kollegialt utbyte över nationsgränser.

När en disciplins historia framställs genom dess en-

skilda utövare hamnar fokus helt naturligt på individer-
nas verksamhet, produktion och avtryck i vetenskaps-
samhället. Utvecklingen av de nätverk som de ingick
i står inte i förgrunden, vilket innebär att betydelsen
av aktiviteterna tillsammans med andra i olika sam-
manslutningar som akademier och andra föreningar
och intresseorganisationer kommer i bakgrunden. Det
var inom dessa fora som de vetenskapliga tidskrifterna
producerades och konferenser och kongresser formades.
De personer som skildras i boken ingick i en lång rad
sådana sammanhang, men även om redaktörskap och
liknande uppdrag berörs i flera av artiklarna så är det
de individuella insatserna mer än de som gjorts inom
ramen för olika nätverk som skildras.

På bokens omslag finns en klassisk bild från 1926.
Sigurd Erixon står i centrum av en krets lärjungar och
medarbetare från Nordiska museet på fältarbete i Da-
larna. Gruppen poserar vid den bil som användes vid
landsbygdsundersökningarna. Modernitet, i detta fall
i form av bil och studentmössor, möter spåren av ett
förmodernt samhälle på landsbygden. Bilden kan sägas
illustrera begreppet kulturmöte, och just kulturmöten i
många olika former har varit och är ett studieobjekt som
förenar alla dem som varit och är aktiva som etnologer
och folklorister vid olika institutioner, i olika tider, ända
sedan Hyltén-Cavallius dagar.

Karin Gustavsson, Malmö

Susanne Österlund-Pötzsch & Carola Ek-
rem: *Swedish Folklore Studies in Finland
1828–1918. The History of Learning and
Science in Finland 1828–1918*. Societas Sci-
entiarum Fennica 13b, Helsingfors 2008.
118 s. ISBN 978-951-653-367-7.

När Finland – efter flera århundraden – skildes från
Sverige 1809 blev det istället ryskt storfurstendöme.
Skilsmässan från Sverige medförde nästan omedelbart
att nationella processer av medveten förfinskning, fen-
nomani, igångsattes. Dessa processer hade som mål
dels att fjärma landet från den gamla svenska domi-
nansen, dels att undvika förryskning. Liksom i många
andra nationella projekt valdes folkkulturen ut som en
symbol för det äkta och genuint finska. Med hjälp av
systematisk insamling av s.k. runosånger, framför allt
i Karelen, satte exempelvis läkaren och senare profes-
sorn i finska språket och litteraturen, Elias Lönnrot,
ihop nationaleposet *Kalevala* (1835, 1849), vilket blev

en kraftfull nationalistisk symbol med stor kulturell räckvidd och betydelse. Lönnrot var inspirerad av såväl *Iliaden* och *Odysséen* som den poetiska *Eddan*, dvs. han strävade medvetet efter att skapa ett finskt epos av samma dignitet.

Vid skilsmässan var svenska språket, trots att det talades av endast en liten minoritet i Finland, ett kulturspråk som användes av de intellektuella och politiska eliterna. Finskan var den fattiga och maktlösa majoritetsbefolkningens tungomål, ett talat språk men inte ett kulturspråk i betydelsen ett språk på vilket det finns tryckt litteratur. Det blev därför nationalisternas sak att snarast göra det till ett sådant. Ett led i denna strävan att höja finskans status var bildandet av Finska Litteratursällskapet i Helsingfors 1831.

Elias Lönnrot var långt ifrån ensam i sin strävan att samla och utge finsk folklore för att skapa ett kulturarv till det finska nationalbygget. I den utmärkta sammanfattning av insamlingsinsatserna som Österlund-Pötzsch och Ekrem gör, nämns även bl.a. giganter som Henrik Gabriel Porthan ("historieskrivningens fader") och Christfrid Ganander. Dessa var influerade av den i Europa och Skandinavien samtida vurmen för folklig diktning och påverkade rent konkret av t.ex. McPhersons *Ossians sånger*. Ossian-cykeln var omåttligt populär årtiondena kring sekelskiftet 1800.

Det skulle dröja flera årtionden innan systematisk insamling av svenskspråkig muntligt traderad folkkultur tog ordentlig fart under 1860-talet. Dock, påpekar författarna, gjorde rektorn från Vasa, Johan Oskar Immanuel Rancken, ett upprop i tidskriften *Ilmarinen* år 1848 om vikten av att även samla svenskspråkig folkdiktning i Finland. Ranckens framskjutna position i detta sammanhang belyses av att han gärna kallas "den finlandssvenska folkloristikens fader". I särskilt fokus för hans samlarintresse stod folksången. Flera av Ranckens studenter kom att fortsätta denna insamling, bl.a. Jakob Edvard Wefvar och Johannes Reinhold Aspelin.

1885 bildade några studenter under ledning av Carl Gustav Estlander Svenska Litteratursällskapet i Finland (SLS). Sällskapets huvuduppgift var insamlingsarbete inriktat mot folksång och sagor. Ganska snart började sällskapet utlysa stipendier för fältarbeten i de svenskspråkiga delarna av Finland. Den som erhöll ett stipendium och gav sig ut i fält förväntades inte endast samla folkdiktning utan även föra dagbok över sitt arbete. Dagböckerna ger värdefulla inblickar i hur insamlingsarbetet organiserades, genomfördes och föll ut. Men

dagböckerna avslöjar också att insamlingen byggde på strikta urval och på en strikt förförståelse av vad som var värt att samla och vad som kunde lämnas därhän.

En av de drivande krafterna i SLS var Ernst Lagus. Han organiserade både insamlingsstrategierna och uppordningen och katalogiseringen av det insamlade materialet. Några av de mer namnkunniga samlarna under hans tid var Vilhelm Eliel Victorinus Wessman och Otto Andersson. Wessman blev välkänd för sina intervjuer med den store berättaren Berndt Strömberg, "Blind-Strömberg", från Leksvall vid Ekenäs. Andersson kom så småningom att bli professor musik och folkloristik vid Åbo Akademi (som inrättades 1918).

Från dessa den svenskspråkiga insamlingens pionjärer i Finland får läsaren följa med in i samtiden med dess samlare och universitetslärare i ämnet folkloristik. Författarna tar oss med ända fram till Ulrika Wolf-Knuts, universitetslektor och senare professor i folkloristik fr.o.m.1985 vid den institution som bildats vid Åbo Akademi 1968. På vägen dit nämns också en annan viktig milstolpe i den finlands-svenska folkloristikens historia, nämligen grundandet av Folkkultursarkivet i Helsingfors 1937 med Olav Ahlbäck och Ragna Nikander som de första dialektologiska respektive folkloristiska ledarna.

Swedish Folklore Studies in Finland är en historia om män. Det är tunnssått med kvinnor, vilket delvis kan bero på att dessa var få inom verksamheten före 1950-talet, delvis på att kvinnor gärna förtogs i ämneshistoriska översikter. Dock tycks författarna ha strävat efter att ta med de kvinnor som faktiskt har varit verksamma, men det är ändå männen som tar det spatials utrymme i studien. De får även sina forskarinsatser noggsamt beskrivna, medan kvinnorna och deras vetenskapliga bidrag figurerar mer i bakgrunden. Kvinnorna får inte heller som männen uppträda med foto i boken. Vad detta kan bero på är svårt att bedöma, men nog tycker jag att välrenommerade och kända forskare som Alfhild Forslin och Ulrika Wolfs-Knuts kunnat få mer plats och också sina porträtt i studien. Kanske får de större utrymme i eventuella efterföljande översikter.

Innehållsmässigt är studien naturligtvis av stort ämneshistoriskt intresse. Författarna tecknar noggsamt och detaljerat framväxten av svenskspråkiga folkloristiska undersökningar i Finland och presenterar några av de viktigaste (manliga) förgrundsfigurerna inom detta vetenskapliga område. Layoutmässigt är boken dock något mindre lyckad. Texten är svårforcerad och komplicerad att överblicka på grund av alltför många och ibland

alltför långa hänvisningar och förkortningar inlagda där. Illustrationerna ligger dessutom för sig och inte insprängda i texten, där de kunnat förbättra läsintrycket genom att lätta upp textmassan. Dessa brister till trots är dock *Swedish Folklore Studies in Finland 1828–1918* ett välkommet tillskott till folkloristikens historia i Norden.

Agneta Lilja, Huddinge

Eva Carlsson Werle: *Vålnaden går före ... Folktron om själen*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2010. 213 s., ill. ISBN 978-91-7331-341-4.

Folktroföreställningar om varsel, gengångare och andra folktroväsen är ett bekant ämne för en folklorist. Det har skrivits en hel del böcker på temat, både vetenskapliga och populära framställningar. Ämnet intresserar såväl studenter, media som gemene man vare sig det handlar om föreställningar om spöken eller synen på häxor. Eva Carlsson Werles bok om själens folktro behandlar ett mycket bekant ämne samtidigt som den har en annan ingång än folkloristiska studier brukar ha. Folklorister har fokuserat på föreställningarna genom begrepp såsom ödet och lyckan eller med fokus på övernaturliga väsen. Carlsson Werles ingång till att studera folktroföreställningar, om hur människan föreställt sig världen för 100 eller 150 år sedan, är föreställningar om själen. Hon gör det med utgångspunkt i ett begrepp vård (eller vålnad) som borde ha introducerats och problematiserats ytterligare. Hon läser alltså det arkiverade folkminnesmaterialet med fokus på trosföreställningar om själen. Det här kan ses som något kreativt, som ett sätt att studera ett gammalt material på ett nytt sätt.

Carlsson Werle är religionshistoriker och basen för denna, relativt populärt hållna, bok är en uppsats i religionshistoria vid Stockholms universitet. Detta gör att hon dels tar upp folkloristisk forskning kring folktroföreställningar, dels utgår från religionsantropologiska forskningsrön om själsföreställningar (bl. a. Åke Hultkrantz, Ivar Paulson och Ernst Arbman). Det är antagligen också hennes religionshistoriska utgångspunkt som gör att jag uppfattar att bekanta teman behandlas på ett fräscht sätt. Vem som är tänkt läsare av boken förblir aningen oklart, men med tanke på bokens stil är målgruppen sannolikt en relativt bred allmänhet med intresse för det förgångna och/eller det övernaturliga. Boken skulle ha varit betjänt av en mera ingående inledning med problematisering av målgrupp, men också

av själva temat och materialet som ligger till grund för studien.

Det är med hög igenkänning som jag läser bokens olika kapitel. Läsaren får ta del av varsel, människans frisjäl, här kallad för vården, blodet som människans livssjäl, andan i andedräkten och skendöda. I ett avsnitt som handlar om hur själen kan gå ut och in kan man ta del av en sårbar själ, och det onda som speciellt de nyfödda barnen var utsatta för. Vi kan också läsa om makt- och modstulna människor och djur med utgångspunkt i tanken om lyckan som en begränsad entitet. Vidare behandlar hon föreställningar om människor med kunskap om konsten att gå ut ur sig själva, en själens resa, samt föreställningen om hur människor kunde bli sjuka på grund av onda tankar eller blickar. Andra kapitel handlar om hugen, föreställningar om att vissa personer hade förmågan att göra själsresor, om skuggan som en bakvänd vård och det själlösa dö'folket, dvs. spöken och gengångare.

Exemplen som författaren ger är ur arkivens gömmor, dvs. ur det folkminnesmaterial som upptecknades i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. En svaghet i framställningen är att läsaren inte får ta del av hur frekvent förekommande de olika föreställningarna var. De framställs som enstaka berättelser från olika trakter i Sverige och Svenskfinland utan koppling till de studier om sägenkomplex som finns. Det här har antagligen att göra med att författaren önskat presentera materialet på ett populärvetenskapligt och läsarvänligt sätt.

Det mest givande i studien är en sammanfattning av föreställningar om själen med människans livstid som utgångspunkt. Själens inträde sker, i Carlsson Werles framställning, i etapper från en livssjäl som stiger in i fostret, den övriga själen som introduceras i samband med dopet och resten av själen som gör människan fullkomlig, en vård med personlighet och psyke. På motsvarande vis sker själens utträde i etapper med dödsvarsel som första tecken då själen lämnar människan tillfälligt, vården och livssjälen lämnar kroppen i samband med dödsfall för att i samband med begravning förvandla själen till ett slags dödsväsen. Bokens sista kapitel handlar om folktrons respektive kristendomens syn på själen. Detta avsnitt kunde med fördel ha lagts i början av boken eftersom det är ytterst centralt vad som avses med folktro och hur denna skiljer sig från kyrkans uppfattningar om själen i en studie som denna. I en kort avslutning sammanfattar författaren föreställningarna om själen genom påpekandet att de kan uppdelas i en del som är kroppsligt förankrad samt